

**ДУХ БОЖОГО СЛОВА У БІБЛІЙНИХ АФОРИЗМАХ
(НА МАТЕРІАЛІ СВЯТОГО ПИСЬМА У ПЕРЕКЛАДІ
ІВАНА ОГІЄНКА)**

У статті розкривається значення афоризмів Біблії для духовного розвитку українського народу. Зазначається, що через афоризми передається мудрість Біблії, її повчальний зміст. Важливе значення у цьому має перекладний текст Святого письма, зроблений Іваном Огієнком. Аналізуються структурні типи біблійних афоризмів.

Ключові слова: афоризм, біблійний афоризм, Святе письмо, Біблія, етнос, національна культура, духовність, дух.

Носієм мови є певна спільнота, яку називають народом, етносом, нацією. *«Тісний взаємозв'язок мови етносу й етносу (нації)»,* — на думку О.Пінчука, — *не лише багатократно декларований, а й самоочевидний: адже навіть саме існування кожної із трьох цих реалій поза двома іншими неможливе. Саме мова, яка є водночас і знаряддям, і продуктом духовної діяльності людей, і матеріальним носієм міжсуб'єктної інформації, що інтегрує духовну діяльність людини в поле духовної діяльності етносу, лежить в основі цього нерозривного взаємозв'язку»* [6, с.29].

Основними ознаками етносу є національна культура, мова, антропологічні ознаки, специфічні риси національної психіки. Як обов'язкову ознаку етносу вчені називають етнічну самосвідомість. Є народи, що користуються чужою мовою (абсолютна більшість ірландців та шотландців — англійською, значна частина українців та білорусів — російською), не мають території сталого проживання (цигани). Але немає етносу, який би не усвідомлював себе як певну «окремішність», що має свою назву та історичний шлях. Кожен народ як носій певної мови має власне уявлення про мовну картину світу. Досвід етносу збережений і відтворений у живій мові у вигляді ustalених словесних формул, ідіом, зворотів, образів фольклору, символів тощо [8, с.14].

Саме на основі рідної мови можлива продуктивна мовотворча діяльність людини, передусім рідна мова формує духовну сферу мовної спільноти й окремих представників. На тій підставі, що користування рідною мовою пов'язане з вихованням почуття патріотизму, її нерідко обмежують емоційною сферою, применшуючи роль таких її функцій, як пізнавальна, комунікативна, самоідентифікаційна.

Поширеним є застосування прислів'їв, приказок, фразеологізмів, афоризмів для програмування і пояснення різноманітних життєвих ситуацій. Мовні картини світу різних народів відрізняються саме через відмінності в ієрархії цінностей, які в них зафіксовані.

Проте функціонування таких одиниць у Святому Письмі, що має надзвичайно важливе значення для формування духовності народу, залишилися поза увагою науковців-лінгвістів.

Знайомство з Біблією є обов'язковим, адже це — повернення до духовних основ, шлях пізнання історії і культури народів світу. Як показали дослідження видатних сучасних релігієзнавців, філософів, істориків, головні заповіді святого Письма не суперечать морально-етичним основам, на яких побудовані інші великі віросповідні системи й культури. Релігійні заповіді привчають людей до вироблення й прийняття загальнолюдських цінностей і правил співжиття. *«Біблія, одна з перших книг світу, з'ясувала перспективу людської історії, що почалася з трагічного розриву, самовільного відходу від духовної домінанти буття, від Бога»*, — зазначає Віра Сулима [9, с. 4].

На сьогодні ми можемо уже говорити про відродження духовності нашого народу, нашої нації загалом. Адже тема Біблії, її «перлин» — висловів не перестає бути актуальною і потребує дослідження. Книга визнана в усьому світі як наймудріша. Вона залишається життєдайною силою, альфою і омегою, найвищим авторитетом у суспільстві.

Біблійні сюжети, образи уже справили значний вплив на формування стилістичної системи української мови, оскільки християнство міцно ввійшло у життя й культуру українців.

Тема біблійних афоризмів є актуальною насамперед тому, що ми маємо розвивати, підвищувати авторитет Святого Письма, щоб воно дійсно стало основою мудрості народу. Через афоризми передається уся мудрість Біблії. Сталі вирази легко запам'ятовуються й мають повчальний зміст.

Важливе значення у цьому має перекладний текст Біблії, зроблений Іваном Огієнком.

Великий знавець української мови, Іван Огієнко, зумів так нею перекласти текст святого писма, щоб воно було зрозумілим для всього українського народу.

Біблія як витвір книжності мала велике значення для формування лексико-фразеологічної системи української літературної мови. Показником такого впливу на мову є засвоєння нею великої кількості біблійних слів, фразеологізмів, афоризмів, більшість з яких не асоціюється в мовній свідомості зі Святим Письмом. Лексична система представлена великою кількістю лексико-семантичних груп слів із біблійних текстів, які активно функціонують у сучасному мовленні. Біблійні витоки має також велика кількість усталених словосполучень і фраз, активно вживаних у мові в найрізноманітніших текстових ситуаціях у прямому і переносному значеннях.

Літературні твори й усне мовлення постійно вбирали у себе дух і букву Божого Слова, активно його використовували та являли в єдності з мовною стихією. Багаті виражальні можливості містять у собі вислови біблійного походження, які, будучи активними елементами мовної системи, вживаються в різних текстових ситуаціях, набувають переосмислення і стають «крилатими» [11, с.56]. Але біб-

лійні афоризми, а особливо перекладний варіант І.Огієнка, ще не всі досліджені, а отже, потребують глибокого вивчення.

На сьогодні ми вже можемо деякою мірою проаналізувати результати тих прагнень і завдань, які ставив перед собою І.Огієнко. Український народ читає українську Біблію. Такі висновки можна зробити, якщо дослідити, скільки словесних перлин витягнули з Книги люди. Деякі фрази і вирази з Біблії постійно на устах. Дуже багато біблійних афоризмів вживається у мовленні. Звичайно, не всі вони зафіксовані у словниках, адже вони ще не повністю досліджені, але їх є безліч. Та все ж, якщо народ, читаючи українську Біблію, вживає у повсякденній розмові біблійні вислови, чи то навчаючи, чи то застерігаючи, а може й бажаючи чогось, це говорить про духовну культуру нашого народу, про те, що ми почали поважати свою мову, цінувати той внесок, який зробив митрополит Іларіон.

У Святому Письмі є багато висловів, які мають узагальнену, закінчену і глибоку думку, тобто афоризмів. Як зазначає О.Пономарів, «*характерними рисами афоризму є влучність, виразність, несподіваність судження, здатність до самостійного існування*» [7, с.124]. Саме такими і є біблійні афоризми-порівняння перекладу Івана Огієнка, які увійшли у фразеологічний фонд української мови як невід'ємні складники її системи.

Ми акцентуємо увагу на структурних типах біблійних афоризмів і виділяємо:

а) окремі слова узагальнено-метафоричного вжитку, слова-символи: «*Голгофа*» (Єв. від Івана) [2, с.1339] — «горб в околицях Єрусалима, де був розп'ятий на хресті Ісус. Це слово в переносному вживанні означає страждання, муки (моральні та фізичні), подвижництво» [5, с. 66];

«*Еден*» (Кн. Буття) [2, с.9] — «назва країни, де знаходився рай — місце перебування перших людей Адама і Єви до їх вигнання звідти. Вживається як синонім до слів «рай», «райське життя» [5, с.85];

«*Голіат*» (Перша кн. Самуїлова) [2, с.364] — «Голіаф — філістимлянський велетень. Так називають людину дуже високого зросту і значної фізичної сили» [5, с.66];

«*Ирод*» (Єв. від св. Луки) [2, с.1304] — «вживається у значенні: мучитель, тиран (слово це стало лайкою)» [5, с.119];

«*Юда*» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1225] — «Юда — у переносному значенні — зрадник, лицемір. «Іудин поцілунок» — вчинок людини, що прикриває облесливістю свою зраду» [5, с.121];

«*Лазар*» (Єв. від св. Луки) [2, с.1292] — «у Євангелії є оповідання про жебрака Лазаря, який, покритий струпами, лежав під ворітьми багача і радий був крихтам з чужого столу. «Співати Лазаря» — прибіднюватись (жебраки співали пісню про Лазаря, намагаючись розчулити слухачів)» [5, с.142];

«*Мойсей*» (Кн. Вихід) [2, с.80] — «ім'я це вживається у значенні: пророк, визволитель, чудодій (часто з іронічним відтінком)» [5, с.171];

«*фарисеї*» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1219] — «у переносному значенні дворушники, ханжі, лицеміри» [5, с.289];

«*Хам*» (Кн. Буття) [2, с.16] — «Хам — син Ноя, родоначальник стародавніх ханаанських племен. Він насміявся з свого батька, за що був проклятий ним. У переносному значенні — груба, невихована людина» [5, с.296];

«*Пилат*» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1228] — «Понтій Пилат — римський намісник Іудеї, що видав юрбі Ісуса Христа на розп'яття. У переносному значенні — «нещира людина, що своєю бездіяльністю свідомо сприяє злочинів, жорстокий лицемір» [5, с.218];

б) **словосполучення:** «*вогненні слова*» (Кн. прор. Даниїла) [2, с.1101] — «це написані таємничою рукою на стіні вогняні знаки під час бенкету в халдейського царя Валтасара (Балтазара), які віщували його загибель. Віщування справдилося — тієї ж ночі Валтасара було вбито. Відтоді вираз став крилатим, означаючи попередження про нещастя, віщування чогось недоброго» [3, с.139; 5, с.48];

«*вдовина лепта*» (Єв. від св. Марка) [2, с.1252] — «має значення: внесок формально малий, але великий своєю внутрішньою цінністю; вживається також іронічно. Вислови «внести свою лепту», «лепта» зараз вживаються у значенні: посильна участь у чомусь» [5, с.144];

«*вавилонська башта*» (Кн. Буття) [2, с.18] — «вживається на означення справи, яка ніколи не буде завершена» [5, с.32];

«*влада темряви*» (Єв. від св. Луки) [2, с.1303] — «вживається на позначення відсталості, жорстокості звичаїв та забобонності дореволюційного села» [5, с.48];

«*гріх на смерть*» (Перше собор. послання ап. Івана) [2, с.1498] — «смертний гріх — найтяжчий, за релігійними уявленнями, гріх. Його не можна спокутувати, він вічно карається в «загробному житті». У переносному значенні — найтяжчий злочин» [5, с.259];

«*манна з неба*» (Кн. Вихід) [2, с.96] — «вживається у значенні: несподівано одержані життєві блага; «чекати, як манни небесної» — чекати з нетерпінням; «живитися манною небесною» — існувати надголь» [5, с.158];

«*голос того, хто кличе в пустині*» (Єв. від св. Івана) [2, с.1308] — «даремний заклик до кого-небудь, залишений без уваги, без відповіді, а також одинокий виступ, не підтриманий ніким» [5, с.66];

«*всламова ослиця*» (Кн. Числа) [2, с.205] — «вживається найчастіше по відношенню до мовчазних і помірних людей, що несподівано починають обурюватися» [5, с.34];

«*хорони Ти мене, як знищю ока*» (Кн. Псалмів) [2, с.674] — «хоронити, як знищю ока. Це загальноновживане порівняння неодноразово зустрічається у Біблії. У значенні охороняти, оберігати, ховати дуже пильно» [10, с.335];

«*не хлібом самим буде жити людина*» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1188] — «жити не хлібом єдиним (одним) — крім матеріальних, мати і духовні інтереси» [10, с.294];

«*сіть землі*» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1189] — «кращі люди свого часу» [5, с.255];

«*корень усього лихого*» (2-ге послання св. ап. Павла до Тимофія) [2, с. 1462] — «вислів вживається як синонім до «основа, підстава, першоджерело зла» [5, с.135];

«*терновий вінок*» (Єв. від св. Івана) [2, с.1338] — «муки, страждання» [10, с.130];

«*обіцяний край*» (Кн. Числа) [2, с.223] — «у переносному значенні у сучасній літературній мові — багатий край, а також сподівана мета» [4, с.334];

«*повернення блудного сина; блудний син*» (Єв. від св. Луки) [2, с.1290] — «людина, що розкаялась в своїх помилках» [5, с.26];

«*не зважаючи на обличчя*» (Соборне послання св. ап. Якова) [2, с.1483] — вираз «не зважаючи на обличчя» став формулою принципіальної критики, яка не зупиняється перед тим, щоб викрити недоліки діяльності людини, яка займає високе положення [1, с.407];

«*Гоґа й Мароґа*» (Об'явлення св. Івана Богослова) [2, с.1520] — ці імена вживаються, коли йдеться про що-небудь страшне, навіюючи жах. Гоґ — легендарний жорстокий цар, Маґоґ — його царство і народ [1, с.145];

«*першим кинути каменем*» (Єв. від св. Івана) [2, с.1321] — «кинути камінь» у кого-небудь у значенні звинувачувати з'явилося з Євангелія; Ісус сказав книжникам і фарисеям, які, спокушаючи його, привели до нього жінку, яка звинувачувалася у перелюбстві: «Хто з вас без гріха, перший кинь у неї камінь» (у давній Іудеї існувала страта — закидати камінням) [1, с.59];

«*Содом та Гомора*» (Кн. Буття) [2, с.27] — «у переносному значенні — розпуста, хаос, безладдя» [5, с.260];

«*гідота спустошення*» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1221] — повне розорення, спустошення, бруд [1, с.353];

«*книга, запечатана сімома печатками*» (Об. Св. Івана Богослова) [2, с.1506] — «вживається у значенні: щось незрозуміле, приховане, неприступне» [5, с.130];

«*наріжним став каменем*» (Кн. Псалмів) [2, с.757] — «у наш час вживається із значенням: основна, головна ідея» [5, с.179];

«*око за око, зуб за зуб*» (Кн. Вихід) [2, с.103] — «у переносному значенні: відплата повною мірою за заподіяне зло» [5, с.203];

«*тридцять срібників*» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1225] — «ціна зради» [5, с.277];

«*чисті й нечисті*» (Кн. Буття) [2, с.14] — «у переносному значенні чисті — хороші, порядні люди, а нечисті — порочні» [5, с.308];

в) **речення — прості чи складні:** «*Не pomoже багатство в день гніву, а справедливiсть від смерти визволює*» (Кн. приповістей Соломонових) [2, с.792];

«*Багато покликаних, та вибраних мало*» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1212];

«*Хто яму копає, той в неї впаде*» (Кн. Еклезіястова) [2, с.830] — «копати яму — підступно, таємно готувати кому-небудь неприємність, нещастя і т.ін.» [10, с.388];

«Хіба реве віл, коли ясла повні» (Кн. Йова) [2, с.625]; «Чи дикий осел над травною реве?» (Кн. Йова) [2, с.625] — «це риторичне запитання означає незадоволення людини умовами її життя» [5, с.297];

«Оце тепер вона — кість від костей моїх, і тіло від тіла мого» (Кн. Буття) [2, с.9] — «цей вислів широко вживається в різних варіантах у переносному значенні, характеризує кровну і духовну близькість між людьми, а також органічні зв'язки з чимось (кимось)» [4, с.369];

«Отче, відпусти їм, бо не знають, що чинять вони» (Єв. від св. Луки) [2, с.1305] — «вживається для характеристики людей, які не передбачають поганих наслідків своїх вчинків або слів» [4, с.307];

«Не залишиться тут навіть камінь на камені, який не зруйнується» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1221] — «вживається у значенні «знищити, зруйнувати вщент» [5, с.124];

«Хто не візьме свого хреста і не піде за Мною, той Мене не достойний» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1199] — «у переносному значенні означає покірність долі, а також велике страждання, яке люди на терпять в ім'я ідеї» [5, с.193];

«Лікарю, уздоров самого себе» (Єв. від св. Луки) [2, с.1267] — «вживається у значенні: перш ніж осуджувати когось, виправся сам» [5, с.147];

«Не розпинайте перли перед свиньми» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1193] — «використовується із значенням: не витрачайте марно слів перед людьми, які не здатні зрозуміти вас і не погодяться з вами» [5, с.187];

«Будьте ж мудрі, як змії, і невинні, як голубки» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1198] — «у сучасній літературній мові найчастіше вживається з негативним забарвленням на позначення фальшивої доброчесності, фарисейського смирення» [5, с.172];

«Не судить, щоб і вас не судили» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1193] — «у переносному значенні цей вислів уживається для застереження від несправедливих, необ'єктивних висловлювань про людей та їхні вчинки» [4, с.322];

«Віддайте кесареві кесарево, а Богові — Боже» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1218] — «слова ці, що видаються за свідчення безсторонності Ісуса, насправді є освяченням компромісу між церквою і державою; вислів часто переосмислюється; він вживається у випадках, коли хочуть сказати: віддати комусь (чомусь) належне» [4, с.68];

«Хто має вуха, нехай слухає» (Єв. від Матвія) [2, с.1200] — «євангельський вираз: слова Христа як звернення до народу» [4, с.506];

«Жоден пророк не буває приємний у вітчизні своїй» (Єв. від св. Луки) [2, с.1267]; «Пророка нема без пошани, — хіба тільки в вітчизні своїй та в домі своїм» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1205] — «люди охоче прислухаються до слів сторонніх осіб і зовсім не слухають навіть найрозумніших думок, якщо вони належать близьким» [5, с.187];

г) **структура ускладненого типу — розгорнуті цитати:** «І не вилівають вина молодого в старі бурдюки, а то бурдюки розірвуться, і вино розліється, і бурдюки пропадуть, а вилівають вино молоде до нових бурдюків, — і одне й друге збережене буде» (Єв. від св. Матвія)

[2, с.1196] «влити нове вино у старі міхи» — вживається для протиставлення нового змісту і старої форми явищ, творів літератури, мистецтва та ін.» [4, с.74];

«Пам'ятай день суботній, щоб святити його! Шість день працой і роби всю працю свою, а день сьомий — субота для Господа, Бога твого» (Кн. Вихід) [2, с.101];

«Ідіть! Оце посилаю Я вас, як ягнят між вовки» (Єв. від св. Луки) [2, с.1280];

«Простіть — і буде вам дано, шукайте — і знайдете, стукайте — і відчинять вам» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1193];

«Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невілниць його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого» (Кн. Вихід) [2, с.101];

«Пам'ятай день суботній, щоб святити його! Шість день працой і роби всю працю свою, а день сьомий — субота для Господа, Бога твого» (Кн. Вихід) [2, с.101];

«Хто більш, як Мене, любить батька чи матір, той Мене не достойний. І хто, більш як Мене, любить сина чи дочку, той мене не достойний» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1199];

«Багато хто прийде і Ім'я Моє, кажучи: «Я Христос». І зведуть багатьох» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1221];

«Коли праве око спокушає тебе, — його вибери і кинь від себе: бо краще тобі, щоб загинув один із твоїх членів, аніж до геєни все тіло твоє було вкинене» (Єв. від св. Матвія) [2, с.1190];

«І як правиця твоя спокушає тебе, — відітни її і кинь від себе: бо краще тобі, щоб загинув один із твоїх членів, аніж до геєни все тіло було вкинене» (Єв. від св. Матвія) [2, с. 1190].

Отже, дібрані нами 439 одиниць прикладів фактичного матеріалу структурно складають: 9 слів, 40 словосполучень, 383 речення і 7 структур ускладненого типу, мають складну і широку семантику.

Вивчаючи мову Біблії, ми не лише вдосконалюємось духовно, а й прилучаємось до багатства української мови. Біблійні вислови жили і будуть жити у мові народу, у творах митців, адже ще від найдавніших часів і донині Біблія надихає на творчість письменників, композиторів, художників тощо. І завдяки перекладу Біблії українською мовою, здійсненому Іваном Огієнком, ми маємо змогу черпати з неї мудрість тисячоліть, оскільки Біблія дарує нам магичні ключі до минулого й майбутнього, до безмежного всесвіту людської душі.

Список використаних джерел:

1. Ашукин Н.С., Ашукина М.Г. Крылатые слова. Литературные цитаты. Образные выражения. — М., 1960. — 752 с.
2. Біблія або Книга Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена. — [Б.в.д.], 1988. — 1523 с.
3. Жайворонок В.В. Символіка народного та авторського (крилатого) слова й виразу // Мовознавство. — 2005. — №3-4. — С.138-148.

4. Коваль А.П., Коптілов В.В. 1000 крилатих виразів української літературної мови. Афоризми. Літературні цитати. Образні вирази. — К., 1964. — 672 с.
5. Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській мові. — Видання друге. — К., 1975. — 336 с.
6. Пінчук О.Ф. Нариси з етно- та соціолінгвістики / О.Ф.Пінчук, П.І.Черв'як. — К.: Вид. центр. «Просвіта», 2005. — 152 с.
7. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. — 3-є вид., перероб. і доповн. — Тернопіль, 2000. — С.120-130.
8. Рогач О. Етнос. Мова. Фразеологізм // Дивослово. — 1998. — №9. — С.14-15.
9. Сулима В. Біблія і українська література: Навчальний посібник. — К., 1998. — 4000 с.
10. Фразеологічний словник української мови / Уклад. В.М.Білоноженко та ін. — Кн. 1, 2. — К., 1993. — 984 с.
11. Шевченко Л.Я. Біблія і становлення української літературної мови // Мовознавство. — 2004. — №5-6. — С.56-62.

In the article we discover the meaning of aphorisms from Bible for spiritual development of Ukrainian nation. It is specified that via the aphorisms the wisdom of Bible is shown, its didactic content. The very important role in it plays the translated text of the Bible made by Ivan Ohijenko. The types of Bible aphorisms are analyzed.

Key words: aphorisms, Bible aphorisms, Bible, national culture, spirit.

Отримано 20.12.2007 р.

УДК 7.046(477)(09)

А. М. Трембіцький

*Хмельницький Центр дослідження історії Поділля
та Південно-Східної Волині*

**АРГО НОСІЇВ УКРАЇНСЬКОГО «НЕЗРЯЧОГО»
МАНДРІВНОГО ЕПІЧНОГО МИСТЕЦТВА:
СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ**

Стаття присвячена стану наукових досліджень маловідомих сторінок історії становлення, творення та вживання лірницько-кобзарською панібратією — носіями українського «незрячого» мандрівного епічного мистецтва — українського аргю (таємної мови та лайки).

Ключові слова: лірник, кобзар, епічний співець, аргю, таємна мова, лайка.

«Мова й культура, — твердив Іван Огієнко, — це наріжні стовпи духовного життя кожного народу як свідомої нації» [1, с.6]. Саме рідна мова, як першоджерело духовної культури, творить «найбільше народню свідомість, перетворюючи етнографічну масу на свідому націю» [2, с.90]. І саме мова здатна охарактеризувати не тільки особистість музиканта, але і його психологічний стан, однак, прямих кореляцій мови з рисами зовнішності встановити неможливо. Водно-